

pregledno znanstveno delo
prejeto: 1999-09-10

UDK 674.4.05"02/03"
904:674.4

POZNOANTIČNI SODAR Z GRDAVOVEGA HRIBA PRI RADOMLJAH

Milan SAGADIN

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj, SI-4000 Kranj, Tomsičeva 44

IZVLEČEK

Članek obravnava 3 manj znana železna orodja iz bogate poznoantične depojske najdbe z Grdavovega hriba pri Radomljah, ki obsega - poleg drugega - 16 kosov tesarskega, kolarskega in sodarskega orodja. Analiza teh 3 orodij je pokazala njihovo pravo funkcijo, to pa omogoča domnevo, da gre verjetno za inventar specializirane delavnice.

Ključne besede: depojska najdba, pozna antika, tesarsko orodje, nož s podaljšano konico, sodarstvo, utorovnik

UN BOTTAIO DELL'ETÀ TARDOANTICA DI GRDAVOV HRIB PRESSO RADOMLJE

SINTESI

L'articolo prende in esame tre utensili in ferro poco noti, provenienti dai ricchi ritrovamenti di ripostiglio tardoantichi di Grdavov hrib presso Radomlje, che comprendono, tra l'altro, 16 attrezzi da carpentiere, carradore e bottaio. L'analisi di questi tre arnesi ha rivelato la loro reale funzione, permettendo di ipotizzare che facevano parte dell'attrezzatura di una bottega specializzata.

Parole chiave: ritrovamenti di ripostiglio, periodo tardo antico, attrezzo di carpenteria, coltello con punta allungata, produzione di botti, caprugginatoio

Pričujoči prispevek se zgolj obrobno dotika teme tega tematskega sklopa, saj težišče problematike, ki se veže na zakladno najdbo poznoantičnega tesarskega, mizarškega, kolarskega in sodarskega orodja na Grdavovem hribu, zadeva širša vprašanja organizacije poznoantične obrti in gospodarstva nasploh.¹ Kljub temu omogoča tudi novo tolmačenje nekaterih detajlov (orodij) in s tem osvetlitev nekaterih ožjih področij. To je tudi namen tega prispevka.

V začetku junija 1996 je bila na dotlej neznani arheološki lokaciji Grdavov hrib pri Zg. Rudniku pri Rađomljah (občina Kamnik) s pomočjo detektorja za kovine odkrita zakladna najdba poznoantičnega železnega orodja. Najdba je vsebovala 5 zličastih svedrov, 2 dleti s tulasto nasaditvijo, 4 tesla (2 v celoti ohranjeni in dve razlomljeni), sekira - tesačo, šestilo, nož s podaljšano konico, polmesečasto zobčasto rezilo, dvokavljasto rezilo s tremi obročastimi okovi, bronast zvonec, 3 obročaste okove (vsaj dva po vsej verjetnosti sodita k lesenim nasadilom dleti), okov iz ornamentirane bronaste pločevine in dva amorfnata kosa železa.

Svedri, tesla, sekira, dleta in šestilo so dokaj razširjeni in dobro poznani primeri rimskega orodja s številnimi primerjavami tako v Sloveniji kot izven nje. Tudi njihova funkcija je nesporna, čeprav so tesla pogosto interpretirana kot kopače (Müller, 1992, 248, 422, 423, 1286, 1315, 1805; Pohanka, 1986, 62-64, Tab. 14; Tab. 15: 5, 9). Dokaj enotno podobo, ki jo daje te vrste orodje, pa na prvi pogled motijo 3 orodja: nož s podaljšano konico, dvokavljasto rezilo in polmesečasto zobčasto rezilo.

Nož s podaljšano konico (Tab. 1: 1) je v arheološki literaturi navadno interpretiran kot neke vrste trlica (za rezanje krme, slame ipd.), ki je bila s podaljšano konico vpeta v stabilno podlago (Pohanka, 1986, 264-267, Taf. 36; 230-232). Glede na paralelo z Ajdovskega gradca pri Sevnici, ki ima v kavljastem zaključku ročaja vpet dodaten obroč, pa je bilo očitno, da je bilo orodje vpeto na tej strani in da je potemtakem morala biti funkcija tega orodja drugačna. Ta dodatni obroč namreč omogoča gibljivost rezila v vseh smereh, ne le vertikalno, kar pa za trlico ni niti nujno niti zaželeno. Pri nobenem od najdenih nožev te vrste v ročaju z zanko tudi ni bilo opaziti luknjic za zakovice, ki bi držale oblogo ročaja - nasprotno pa je tmast podaljšek rezila (nasadilo za ročaj) lahko tako sploščen, da služi kot ročaj brez obloge (Pohanka, 1986, 231, Taf. 50). Uspelo nam je najti primerjavo z recentnim orodjem, ki se na Nizozemskem še vedno (ali se je do nedavnega) uporablja za obdelavo

zunanjega, oblega dela cokei (lahko pa tudi za kak drug obel predmet, npr. sklede).² V tem primeru mojster z levico v naročju drži obdelovani predmet, ga poljubno obrača in obrezuje z nožem, ki je z zanko vpet na delovni pult in ki ga mojster drži za ročaj na konici.

Za dvokavljasto rezilo z leseno oblogo ročaja (Tab. 1: 2) doslej ni uspelo najti ustrezne arheološke primerjave. Zelo verjetno pa gre za dvostransko izvedbo kavljastega rezila, kakršno je znano z Grada pri Reki³ in ki ima dokaj prepričljivo primerjavo v recentnem orodju, imenovanem strug. Služi za dolbenje notranjih oblih površin (žlic, skled, cokel ipd.) (Dular, 1996, 156). Obstaja pa tudi možnost, da gre za dvostransko rezilo za stružnico (Heine, 1990, 222, Abb. 592).

Posebej zanimivo za našo tematiko je bilo ugotavljanje funkcije polmesečastega zobčastega rezila (Tab. 1: 3). Najdba ima številne primerjave, ki so v arheološki literaturi interpretirane kot usnjarsko oz. strojarsko orodje za čiščenje kož ali označevanje vrezov na usnju (Gaitzsch, 1980, 120-126; Pietsch, 1983, 60; Ciglencečki, 1985, 265). Vendar smo opazili, da so zobci na rezilu izmenično razperjeni, kar pa je značilnost žag in povsem nepotreben oz. moteč element za strgala ali rezila. Ta detajl je izrecno poudarjen tudi na risbi podobnega predmeta z Gradišča pri Dunaju pri Krškem (Ciglencečki, 1994, Abb. 2: 12). Med iskanjem primerjav z recentnim orodjem smo tako našli na t.i. utorovnik, ki služi za izrezovanje utorov v doge pri sodu, v katere se namesti dno.⁴ Rezila teh utorovnikov so povsem podobna našemu polmesečastemu rezilu, sicer pa so orodja v celoti lesena (sl. 1). Sestavlja jih leseno polmesečasto vodilo (sl. 2, a), v katero je pravokotno zabiti klinast nastavek (sl. 2, b). Ta je na eni strani z zagozdo fiksiran na vodilo (sl. 2, c), na drugi pa je vanj vpeto železno polmesečasto rezilo (sl. 2, d). V našem primeru se je tmasti podaljšek rezila uvijal pravokotno prek vodila in s konico dodatno učvrstil klinast nastavek k vodilu. Z drsenjem vodila po obodu soda se je v doge (sl. 2, e) vrezoval utor. Starejši recentni primerki imajo le eno rezilo z močno razperjenimi zobci, mlajši pa dvoje vzporednih rezilc in dletce med njima, kar omogoča izrez širšega utora že z eno fazo dela (sl. 3).

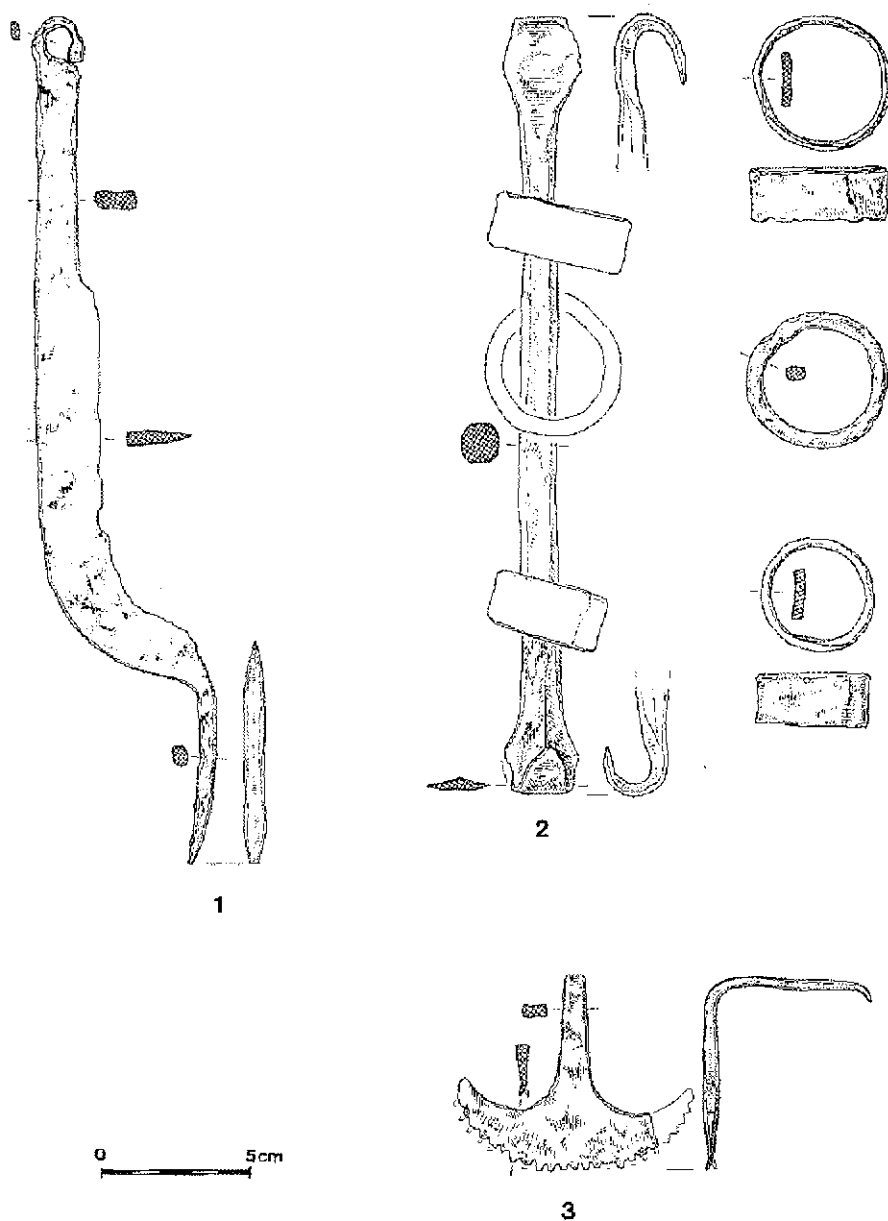
Vsa orodja, ki so zastopana v depozu z Grdavovega hriba, so torej funkcionalno zelo poenotena in očitno predstavljajo inventar delavnice, ki se je ukvarjala s tesarstvom, sodarstvom, verjetno pa tudi koljarstvom in mizarstvom (znano je, da se mizarstvo in tesarstvo ločita šele v renesansi). Na vsak način ne gre za opremo kake kmetije, kjer bi se mešalo kmetijsko, zivinjarsko, te-

- 1 Obravnava celotnega depozja bo izšla v katalogu razstave o pozni antiki v Sloveniji, ki jo za leto 2000 pripravlja Narodni muzej Slovenije v Ljubljani.
- 2 Za informacijo se zahvaljujem gospe Mariet Soomers Asbroek, Novo-T Holland, Netherlands.
- 3 Za podatek se zahvaljujem dr. Draganu Božiču, ZRC SAZU, Institut za arheologijo.
- 4 Orodje mi je ljubeznivo pokazal in razložil njegovo uporabo gospod Franc Koželj, Stahovica 29a, Kamnik, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

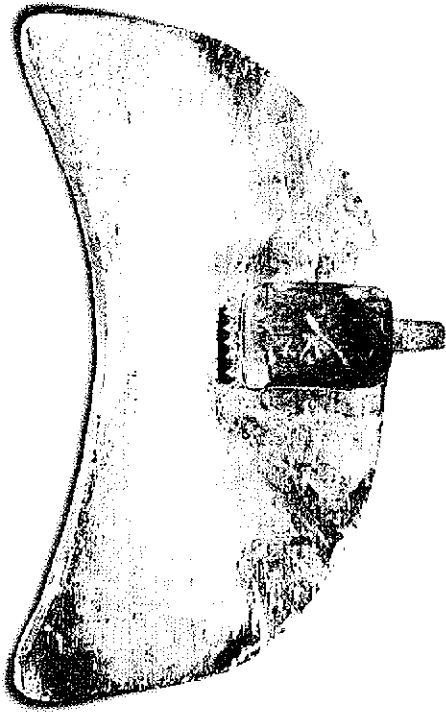
sarsko in še kakšno drugo orodje. To pa je vsekakor zanimiv podatek o organizaciji obrti oz. delitvi dela v pozni antiki.

Od obravnavanih orodij so kronološko najbolj občutljiva tesla. Naš tip sodi v drugo polovico 3. in v 4. stol. (Pietsch, 1983, 28). Preostala orodja so kronološko zelo slabo določljiva, saj se v domala nespremenjenih oblikah pojavljajo še danes. Pri dataciji si zato pomagamo tudi z najdbami, pridobljenimi v sondi, ki smo jo leta 1998 izkopali na mestu najdenega depoja. Poleg odlomkov črne kuhinjske keramike je bilo najdenih več odlomkov rumenozelena glaziranih krožnikov, dvoje

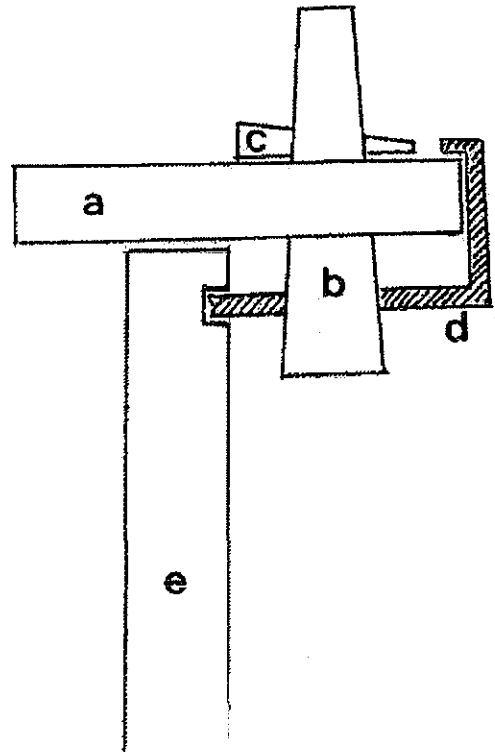
rombičnih osti za puščice oz. kopja, močno profilirana fibula in nekaj odlomkov steklenih posod. Predvsem glazirana lončenina govori za datacijo v 4. stol. Časovni kontekst najdišča, kot ga ponujajo še nekatere površinske najdbe (odlomki amfore LRA 3, železna puščična ost z zakrilci, okov ključavnice, masivna srebna zapestnica), nam datacije ne zožujejo. Najbližja paralela za domala povsem identično sekuro - tesačo in teslo z Velikega vrha nad Osredkom pri Podsredi pa je datirana v 2. polovico 3. stoletja (Ciglenečki, 1990, 152, Tab. 3: 1, 4). Menimo torej, da bi za čas zakopa depoja prišla v poštev tako 2. pol. 3. stol. kot tudi še celotno 4. stoletje po Kr.

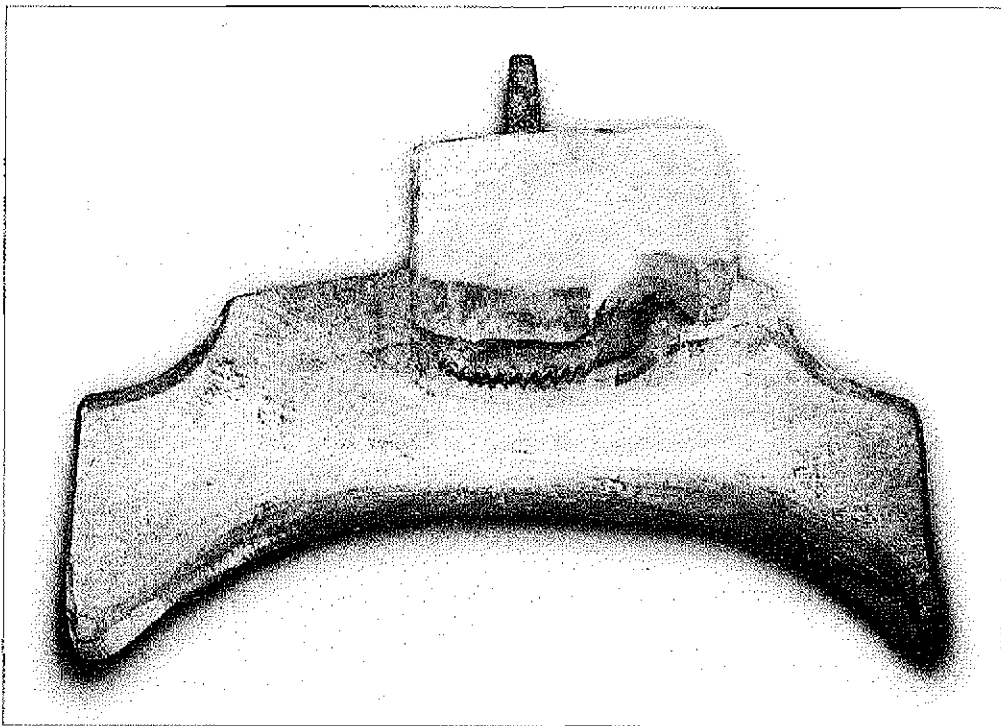
Tab. 1: Vse železo.
Tav. 1: All iron.

Sl. 1: Utorovnik.
Fig. 1: Groover.

Sl. 2: Konstrukcija utorovnika.
Fig. 2: Structure of the groover.

Sl. 3: Utorovnik novejše izvedbe.
Fig. 3: More recent type of the groover.

LATE ROMAN BARREL MAKER FROM GRDAVOV HRIB NEAR RADOMLJE

Milan SAGADIN

Institute for the Protection of Natural and Cultural Heritage Kranj, SI-4000 Kranj, Tomšičeva 44

SUMMARY

In 1996, a treasury find of iron tools was discovered in a Late Roman settlement on Grdavov hrib near Radomlje (Kamnik Council, Slovenia). It contained 5 spoon-shaped gimlets, 2 chisels with a tubular handles, 4 adzes, an axe-chopper, a pair of compasses, a knife with elongated point, a crescent shaped cogged blade, a double-hooked blade with 3 ring-shaped mounts, a bronze bell, 3 ring-shaped mounts (from the chisels), a bronze mount and 2 amorphous pieces of iron.

The majority of the stated tools were used in carpentry, and the uniform structure is disturbed only by the following three objects: the knife with elongated point (until now defined as a kind of a device for crushing flax or hemp), the double-hooked blade (with no comparisons to date), and the crescent shaped cogged blade (until now interpreted as a tool used in leather trade or tannery).

Certain comparisons with much more recent tools have shown that the knife with elongated point could have served for trimming round wooden objects, the double-hooked blade for chiselling various wooden products, such as spoons, bowls, etc., while the crescent shaped cogged blade was clearly part of the cooper's equipment ("groover") for cutting grooves into staves, into which the bottom of the barrel was then inserted.

The treasury find dates to the 2nd half of the 3rd and 4th centuries AD.

Key words: treasury find, Late Roman period, carpenter tools, knife with elongated point, cooper's trade, groover

LITERATURA

Ciglencečki, S. (1985): Potek alternativne ceste Siscia - Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času 4. do 6. stoletja. Arh. vest. 36, 255-284.

Ciglencečki, S. (1990): K problemu datacije nastanka rimskodobnih višinskih utrdb v jugovzhodnoalpskem prostoru. Arh. vest. 41, 147-176.

Ciglencečki, S. (1994): Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundheit in Slowenien. Arh. vest. 45, 239-266.

Dular, A. (1996): Obrti in trgovina na Bovškem. Traditiones 25, 151-171.

Gaitsch, W. (1980): Eiserne römische Werkzeuge. BAR Int. Ser. 78.

Heine, G. (1990): Das Werkzeug des Schreiners und Drechlers. Hannover.

Müller, R. (1992): A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaszkortól a törökkor végéig. Zalai Gyűjtemény 19, I-II.

Pietsch, M. (1983): Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Feldberg und Zugmantel. Saalburg Jahrbuch, 39, 5-132.

Pohanka, R. (1986): Die eisernen Agrargeräte der Römischen Kaiserzeit in Österreich. BAR Int. Ser. 298, 57-102.

